

УЧАСТЬ ЯСЕНІВ (*Fraxinus L.*) В ФОРМУВАННІ РІВНИННИХ ДІБРОВ ЗАКАРПАТТЯ

Гербут Ф.Ф.¹, Костів І.В.²

¹ Карпатська лісова науково-дослідна станція;

² Державне підприємство „Ужгородське лісове господарство”

В межах Держлісфонду під чистими дубовими та з його участю, в Закарпатті зайнято 38,5 тис. га насаджень. Вони розташовані в районі рівнинних дубово-грабових та передгірних дубово-букових лісів.

Незначні залишки рівнинних дубових лісів, що розкинулись на східній частині Великої Мадярської низовини – Альфельду, тепер займають близько 14,6 тис. га і представлені 25 невеличкими урочищами. Це лише частина майже суцільних пралісів, які ще в XV–XVI століттях минулого тисячоліття, покривали рівнину області. Найбільшого скорочення – більше ніж у 3,5 рази, діброви зазнали після прокладки в нашу область в 1872–75 роках залізниць через Скотарський і Санський перевали, якими розпочалась виводка дубової деревини кругляком. Теперішні рівнинні ліси всі штучного походження.

Просторово діброви займають найбільш теплі місця області, кордонами оптимальних умов їх росту слугують ізотерми +10–8°C і ізогісти – 700–1000 мм.

Складаються ліси із дуба черешчатого, який формує верхній ярус та підпорядкований йому грабом, в складі першого ярусу приймають участь ясени – звичайний і вузьколистий, кленами, берестом, липою, глоговоною, з 1912 р. введений ясен зелений та іншими породами.

По мірі збільшення висоти над рівнем моря до 400–450 м дуб черешчатий втрачає свої позиції на користь дуба скельного з буком, хоча бук рідко зустрічається і тепер на так званих останцях на рівнині. Грунтовий фон території відноситься до потужних дернових опідзоленів з підвищеною кислотністю і має різко виражений глеєвий горизонт з малим (до 1,5%) вмістом гумусу. По механічному складу це середньо та дуже суглинкові і тільки в місцях надпойменних терас – легкосуглинкові.

При, близько 8 тисячному зростанню в даних умовах, дуб звичайний сформував свій стійкий екотип, що підтверджено дослідями станції по визначенню сорту дуба „Боржавський” (а.с. № 1310, № 04292 держресстру від 2001 р.). Незначна відмінність умов місцезростання сформувала лише один тип – вологі груди – 11,5/12,5 і сутруди – 3,1/3,4 тис. га (чисельник – фактичний, знаменник – оптимальний об'єм), решта корінних типів умов місцезростання – 1,3 тис. га, зайняті похідними, або проміжними деревостанами – грабом, вільхою, вербою, тополею, акацією, ясенем зеленим.

Згідно державної програми „Діброва”, яка діє з 1996 року, ця площа похідних деревостанів має бути замінена до 2015 року на корені діброви методом реконструкції.

Найбільш спорідненою і бажаною, з усіх точок зору, в формуванні дібров має бути домішка ясенів. По своїх природно-екологічних і господарських якостях ця порода різко підвищує природню стабільність і продуктивність дібров, дає промислову цінну деревину.

Рід *Fraxinus* нараховує 65 видів, 9 із яких ростуть на Євроазійському просторі, а решта на Американському континенті. В Європі ростуть чотири види, всі представлені на Україні – *F. excelsior*, *F. ornus* L., *F. angustifolia* Vahl, *F. palastani* Vahl. Три перших природно ростуть в Закарпатті, а ясен Полісся рідко поширений лише на півдні України, зростаючи чагарниками і невеликими деревами по терасах Дунаю.

Ясен звичайний, або стрункий, масово росте по всіх лісорослинних умовах Карпат і Європи, білий (манний) зберігся лише в Закарпатті на Чорній горі – 12,5 га, Н -10-12 м, d-10-14 см і рідко в Криму.

Насіння довго зберігається на гілках і зібране в наступні роки дає дружні сходи відзначається активним ростом. Промислового значення немає, перспективний для озеленення.

Особливий інтерес представляє ясен вузьколистий (*F. angustifolia* Vahl.), маючи при своєму визначенні суто детективну історію. Довгий період його не рахували окремим видом, а в спеціальній літературі він значився як ясен звичайний – болотний екотип. Дослідженнями відомої дослідниці Л. Пояркової він визначений окремим видом і поширений лише в Криму.

Так він і подається в солідному академічному довіднику – „Дерева и кустарники СССР”, т. V, издат. АН СССР під назвою – ясен Пояркової (*F. pojarkovina* V. Vassil), як дерево другої величини. Промислового значення немає. Під цією латинською назвою він подається шановним С.С. Фодором, в відомій монографії – „Флора Закарпаття” (Ужгород, 1974, с. 100), як ясен угорський і поширений на Закарпатті поодиноким.

Чітку ясність в систематику роду *Fraxinus* (Oleaceae) вніс дослідник Е.В.Николаев (Бот.ж. т. 66, № 10, 1981 р., Ленинград). Закарпатський підвид ясен вузьколистого він подає, як *Var F. angustifolia panonika*, а Кримський - *Var F. angustifolia angustifolia*. Задовго до цих пошуків, на різниці цього виду ясен звернув увагу співробітник нашої станції П.С.Каплуновський. Були вивчені біологічні особливості виду і отримане а.с. № 1307, № 04294 держресстрації від 2001 р. на сорт ясен вузьколистого – „Закарпатський”. В натурі його найкраще розпізнати під час осінньої діхроматії листя – в ясенні вузьколистого воно темно-червоне, а звичайного – жовте.

Співробітниками нашої станції проведені дослідження цієї породи – закладені постійні лісонасінні ділянки, визначені плюсові дерева і закладені клонові плантації, проведені фенологічні спостереження і визначені форми його, і площа поширення в Закарпатті. В рівнинних лісах він має високу продуктивність, росте по І-ІА і навіть ІБ бонітету, досягаючи висоти 44 м. Участь його в складі насадження має складати тах – дві одиниці.

Штучно введений в рівнинні ліси ясен звичайний сильно поступається продуктивністю і якістю товарної структури деревини перед ясенем вузьколистим. Насіння ясен вузьколистого потребує довгого періоду стратифікації. Це потрібно для дозрівання зародка насіння. У ясен вузьколистого насіння встигає дозрівати до осені і його можна висівати в ґрядки без стратифікації. Особливості вирощування ясенів в розсадниках подаються в роботах станції і використовуються виробництвом. Тепер, ясен вузьколистий внесений в перелік основних порід в лісовпорядкувальні проекти, його добре навчилися визначати наші лісівники і використовувати на практиці. Всі основні роботи з цієї породою ведуться в ДП „Ужгородське ЛП”.

КАШТАН БЛАГОРОДНИЙ (*CASTANEA SATIVA* MILL.) – ПРЕДСТАВНИК ФЛОРИ ЗАКАРПАТТЯ

Гербут Ф.Ф., Турис Е.В.

Карпатська лісова науково-дослідна станція
м. Мукачево, вул. Духновича, 105; e-mail: klns@mk.uz.ua

Дерево відоме мешканцям краю дуже давно, але це інтродуцент, занесений з Європи. Батьківщиною його є Середземномор'я, Мала Азія, Кавказ. Відома інформація шановного С.С. Фодора про майже двохтисячну історію вирощування його в Карпатах. Ще на початку II століття нової ери (106 р.) горіхи каштана занесені в наші краї римськими завойовниками. Покрашуючи свій харчовий раціон, римські легіонери принесли його в Карпати в своїх шкряпанних ранцях, разом з горіхом грецьким. Ця легенда має під собою фактичну основу. На Україні вперше він з'явився в 1811 і 1816 роках в Кременецькому бот саду.

Каштан благородний росте могутнім деревом – до 40 м висотою та до 2 м в діаметрі, живе до трьох тисяч років. Відомий екземпляр на Сицилії – більше 3-х тисяч років, d – 5 м, периметр – 64 м. Кора темно-бура, продовгувата – трешкувата, листки – продовгуватогіллясті до широко ланцетних довжиною – 8-12 см, шириною – 5-8 см, з 12-20 парами